

/3/ FULGET VIRTUTE MODESTUS

Fulget virtute modestus je promluvou při determinaci **Václava ze Sušice**, pronesenou **22. ledna 1400**.

Soupis pramenů: B–S č. 34.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 51–54, komentář s. 223 (původní edice B. Ryba, *Nový Hus*, s. 3–10).

Překlad: B. Ryba, *Výbor z české literatury doby husitské*, s. 94–99.

Rukopis: NK Praha, X C 3, 158r^b–159r^b, zkrácené zpracování nově zjištěno také v rukopise NK Praha, VIII E 5, 174v–175r.

Vyznění rekomendace *Fulget virtute modestus* bychom snad mohli vystihnout českými sentencemi „všeho s mírou“ nebo i „zlatá střední cesta“. Rekomendace je nepochybně Husova: promoce, datum i kandidát bakalariátu, to vše je doloženo zápisem v děkanské knize, navíc si zde autor pohrál, jako i jinde, se svým polatinštělým jménem – *auca* (husa). Bohumil Ryba si této rekomendace velmi cení: „Promluva vrhá nové světlo na Husa z doby před dosažením kněžství, v níž ho známe nejméně... Projev, vplynulý z plnosti mladistvého, takřka ještě zcela neasketického temperamentu, projev, v němž svěží, i když středověky jadrný vtíp stíhá vtíp, projev, který by později jeho původce jistě nebyl zařadil mezi svá Opera, kdyby je byl sám pořádal...“¹ O tom, jak prof. Rybovi na tomto textu záleželo, svědčí i skutečnost, že jej také přeložil a publikoval.

Rekomendace nese v našem překladovém svazku jiný název, než jaký dal jeho českému překladu B. Ryba: odlišnost se týká jediného slova (u Ryby „skromný“, zde „vyrovnaný“), je ale důležitá. Latinské přídavné jméno *modestus* je odvozeno od výrazu *modus*, který znamená hlavně a nejprve míru (jako rozměr, velikost). Tento výraz a další jeho významný derivát,

1 *Nový Hus*, s. 4.

modestia, jsou právě takto, ve významu míry a jejího dodržování, (jisté, pevné) meze, hranice, omezení, vykládány nejen běžnými školními, ale i velkými směrodatnými latinskými slovníky; všechny ovšem, ale většinou až jako poslední ekvivalenty, umožňují i překlad „skromný“, „skromnost“, analogicky i slovník české středověké latiny.² Nabízel by se tedy překlad „umírněný“, nebo ještě lépe „uměřený“, výraz příliš knižní, a takovým se v našich překladech snažíme vyhnout. Vezmeme-li v úvahu obsah daného Husova projevu a kontexty, v nichž se v rekomendaci čtou, vidíme, že je řeč o „prostřednosti“ (slovo má ovšem v češtině negativní konotace), spíš o středu, snad o oné zlaté střední cestě: Hus své posluchače varuje před extrémů, vyzývá je, aby se přidrželi středu, cituje např. okřídlené Horatiovo „všechno má pravou míru“ (*est modus in rebus*). Ekvivalent „vyrovnaný“, „vyrovnanost“, je tedy snad dostatečně výstižný. Adjektivum „skromný“ sice do množiny možných českých výrazů patří, dokonce je snad pedagogické a řečnické intenci tohoto projevu blízko, ale kdyby byl chtěl Hus mluvit o skromnosti, volil by asi jiné autority a jiná přirovnání. Skromnost je jen jedním z projevů uměřenosti, jakkoli nápadným a navenek srozumitelným.

Vyrovnaný muž září ctností

„Vyrovnaný muž září ctností,“³ jak píše mistr Alexander ve druhé části své knihy.

Vážení mistři a pánové! Vaše moudrost i ctihodnost velmi dobře ví, že kdo je ozdoben půvabem sličného těla, kdo je obdařen důstojností čestného ducha, kdo je proniknut hojností dobrých mravů, o tom platí, že **vyrovnaný muž září ctností**. Takový je i zde přítomný uchazeč, což vzápětí jasně prokážu. Tedy tento **vyrovnaný muž září ctností** po zásluze. Vy všichni se na něj tedy pořádně podívejte, jaké jsou jeho tělesné dispozice, a náležitě posuďte, jaký ušlechtilý půvab jej halí. Nuže, příroda mu dala středně veliké tělo, aby se při nějakém malém vzrůstu nezdálo, že když stojí, sedí. Jak říká Ovidius v knize *O lásce*:⁴

„Sedávej, jsi-li malá, sic řeknou, že sedíš, když stojíš.“

Taky aby se nevešel do pece (jako ti mlátící trpaslíci), poskytla mu příroda dlouhé (podle Alexandra „dlouhou koncovku -ēlis a -ōlis“⁵), tedy vytáhlé, uspořádání mohutného těla. Dívejte se také na jeho kulatou hlavu: má ten nejvznešenější tvar a naznačuje tím, že bude naplněna nejvznešenějšími poklady ctností a vědění, neboť jako je tvar koule mezi všemi tvary tvarem nejprostornějším, je i jeho kulatá hlava schopna dát největší prostor veškerým vědomostem. Čelo má příkré, což

2 *Latinitatis Medii Aevi lexicon Bohemorum III*, s. 797 a dále (sešit 22, Praha 2014).

3 Alexander de Villa Dei, *Doctrinale* 1320.

4 Ovidius, *Ars amatoria* III, 263 (přel. R. Mertlík, *O lásce a milování*).

5 Alexander de Villa Dei, *Doctrinale* 107–108, představuje krátké nebo dlouhé koncovky 2. pádu jednotného čísla u latinských slov třetí deklinace zakončených na -al, -el nebo -ol. Posluchači Husova promočního projevu znali učebnici Alexandra de Villa Dei z paměti, narážce tedy rozuměli.

je podle Filozofa⁶ rysem člověka nadaného. Jasně oči vypovídají o jasném duchu. Rovné vlasy poukazují na rovnou a nezáludnou mysl. Bílá tvář znamená muže odvážného, ovšem i toho, který má strach z myši, takže nemůže spát v ložnici sám; ale bledost tváře je polehčující okolností: bojí se přiblížit nejen k myši, ale i k dívce jménem Blaženka. Krátký krk značí střídmost – není totiž jako ten pařavý filozof, jenž se nezdráhal pro pouhé potěšení z jídla dožadovat krku jeřába a o němž píše Aristoteles ve třetí knize Etiky.⁷ Ústa spíš úzká, ne široká, jsou znakem člověka rozvážného, který by měl mnoho vnímat ušima a málo pronášet ústy. A aby se z něho nestal žravý Milo, o němž Filozof říká,⁸ že si dával jako předkrm vola, položil svému bříšku zatím jen skrovný základ. Má také malé a hluboké oči, aby bystřeji chápal Písmo, protože lidé s hlubokými očima podle učitelů optiky vidí pronikavěji; tak můj mistr Řehoř⁹ často o mnohých říkával: „Dívá se jako z krbu“,¹⁰ což latinsky znamená, že se dívá jakoby z hluboké nádoby, aby lépe pochopil, co vidí. Podívejte se na jeho krásné tělesné proporce, které naznačují dobrou duševní dispozici, takže na něj lze klidně vztáhnout výrok z druhé knihy spisu O duši:¹¹ o lidech krásných říkáme, že jsou i duševně správně ustrojeni. A podle lidového rčení

„ošklivá podoba tváře je znamením ošklivých mravů“.¹²

A naopak dle logického pravidla souměrnou tvář provázejí spořádané mravy. Pohleďte tedy, jak nádherně se skví tělesnou souměrností! Někdo snad namítne: Příliš jej vychvaluješ, pokud jde o jeho účes a jinou úpravu, ale takoví se paním a pannám nelíbí, ty si totiž řeknou stejně jako Ovidius v jednom listu:¹³

„S mladíky, co nosí účesy dámské, nám dejte už pokoj!“

K tomu já říkám, že tohle řekla jedna, a ne každá, a protože podle Aristotela v první knize Etiky¹⁴ „jedna vlašťovka nedělá jaro“ či léto, také jedna panna neznámá, že se náš kandidát nelíbí; vždyť jiná, která zatím nemá jméno, ale říká

6 Srov. Pseudo-Aristoteles, *Physiognomica* 3 (Bekker 807a–808a). Srov. též rekomendaci *Proice omnia ista*, kde jako důkaz nadání slouží čelo přiměřeně široké.

7 Srov. Pseudo-Aristoteles, *Problemata* 28, 7 (Bekker 950a).

8 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* II (Bekker 1106a). Jde o narážku na pověstného antického siláka Milóna z Krotónu, tento jeho výkon zachycuje mj. Solinus, *Collectanea rerum memorabilium* 1, 76.

9 Řehoř Lvův z Prahy, Gregorius Leonis de Praga, autor rekomendace Václava Mírovce (srov. výše, s. 29, 53, pozn. 48). Vystoupil také na Husově kvodlibetu (*Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, ed. B. Ryba, Turnhout 2006, s. 104–108).

10 Zapsáno staročesky.

11 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, De anima 2, č. 99, s. 182 (Bekker 421a).

12 Walther 6026. Citováno též v rekomendaci *Proice omnia ista*.

13 Ovidius, *Heroides* IV, 75.

14 Aristoteles, *Ethica Nicomachea* I, 6 (Bekker 1098a); *Auctoritates Aristotelis* č. 11, s. 233. Citováno též v rekomendaci *Veniat cuculus*.

se jí Blaženka, jej velice vychvaluje. I když připustíme, že se najdou takoví, kteří jeho krásu neuznávají, náš důkaz platí, neboť Bůh uhnětl člověka ze sušiny země. Tohle je Sušina – o něm se tam¹⁵ píše. Bůh jej totiž utvořil tak, aby se na něm nedalo shledat nic ošklivého, ale aby zářil nejen dispozicí tělesnou, ale též duševní; ne jenom tělesnou nebo jenom duševní, ale tak, aby byl vyrovnaný ctností duševní i tělesnou současně. Proto jsme si jako téma zvolili **vyrovnaný muž září ctností**, a to byla slova, která jsem nesměle předložil Vaším ctihodnostem.

V těchto slovech je stručně naznačeno trojí:

1. půvabná dispozice těla, neboť **září**,
2. tvůrčí činnost mysli, neboť **ctností**,
3. úplné zklidnění uspořádaného celku, neboť **vyrovnaný**.

Za prvé jsem řekl, že se slovy našeho tématu naznačuje půvabná dispozice těla, neboť **září**. A je to dobře, protože vše, co září, se rozjasní tím víc, čím víc to září – vždyť čím víc se něco zatemňuje, tím temnější to je. Náš uchazeč však, jak jsme již ukázali, má tvář, jež září směsicí bělosti a nachu, září i jeho přiměřená postava, poněvadž není ani příliš vysoký, aby čněl nad průměr jako obr Atlas, ani příliš malý, aby průměru nedosahoval (jako někteří zde přítomní, kteří se s mlátícími trpaslíky vejdou do pece), není lysý jako jiní, aby jej napadaly sovy v domnění, že: jde o svit měsíce. Je, jak vidno, prostřední, takže se jej může týkat Aristotelovo pravidlo, které říká, že ctnost spočívá uprostřed,¹⁶ a také přísloví

„středu se drželi svatí“¹⁷ – *beati*,

nikoli však naši *beani* – studentíci,¹⁸ kteří překrásnou tělesnou stavbu našeho uchazeče závistivě znevažují. Září kulatost jeho hlavy, rovné vlasy, nach tváří, plnost i výmluvnost úst, přiměřeně velký nos – nemá ani tak veliký nos, že by se za něj mohl schovat, když vykonává potřebu, ani rozplácělý, aby vypadal jako opice – ve všem tom se drží středu, a proto září uspořádáním svého těla. Vyhovuje tedy onomu článku našeho tématu, který naznačuje půvabnou tělesnou dispozici.

Za druhé poukazují naše slova na tvůrčí činnost mysli, protože je řečeno **ctností**: ctnost totiž spočívá především v činnosti, a on proto září ctností. Pokud by se u nějakého člověka nepojila krása těla s krásnou dispozicí mysli, nazývali bychom jej nanicovatým, jelikož pojmenování vychází z toho hlavního, a je nabíledni, že

15 Srov. Gn 2, 7.

16 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, Ethica II, č. 38, s. 235 (Bekker 1106b).

17 Walther 14571. Citováno též v rekomendaci *Quere quid sit virtus*.

18 *Beani* – nejmladší studenti, začátečníci.

hlavní součástí člověka je duše.¹⁹ Je-li tedy krásná duše, člověk je krásný. A nejen tělesně, takže člověk může být krásný i bez krásy těla. Obráceně to neplatí, a proto Seneka v šedesátém šestém dopise říká:²⁰ „Znetvořené tělo nehyzdí ducha, avšak krásný duch ozdobí tělo.“

Namítneš ale, že lidé krásní jsou často hříšní, jak dokládá Ovidius v první knize Kalendáře:²¹

„Krásky však bývají pyšné, v nich hrdost pojí se s krásou.“

Odpovídám, že to platí o lidech krásných jen tělesně, nikoli však duší. V tématu je tedy řečeno **září ctností**, to aby se poukázalo na osvícení, jež dává duše. To jsem pochopil ve znění tématu jako to druhé.

Za třetí jsem řekl, že uvedenými slovy se popisuje úplné zklidnění uspořádaného celku, poněvadž **vyrovnaný**. A je to správně, protože duše dochází úplného klidu nikoli jen v tělesné kráse ani pouze v jasu své mysli, ale v půvabu obojího společně. Proto se takový člověk nazývá vyrovnaným. A protože je vyrovnanost mravní ctností, neboť se neodchyluje od středu, jak říká Horatius ve druhém listu Satir,²²

„všechno má pravou míru“, tedy vyrovnanost, „jsou konečně určité meze, mimo ně, vpředu či vzadu, nic správného nemůže obstát.“

Lidově se říká

„nutno je přestat včas“ (ať se ti nesměje Husa)²³

a česky „vše vhod dobro“ (sobě řit lovka).²⁴

Náš zde přítomný sličný kandidát, vyrovnaný muž, však naslouchá Senekovu spisku O čtyřech hlavních ctnostech:²⁵ „Tvé žerty“ (co neříkáš vážně) „ať nejsou kousavé“, a dbal a bude dbát, aby „vtípkoval bez lascivit, smál se bez chechtání, mluvil bez křiku, krácel bez kvapu“, leda že by snad někdy chtěl tančit s Blaženkou, to si ale nemyslím. A protože je vyrovnaný, bude mít „klid bez lenošeni“²⁶ a bude

19 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, Ethica IX, č. 186, s. 246.

20 Seneca, *Epistulae morales* 66 (přel. V. Bahník).

21 Ovidius, *Fasti* I, 419 (přel. I. Bureš).

22 Horatius, *Sermones* I, 1, 106–107 (přel. R. Mertlík, *Vavřín a réva*, upraveno).

23 První část verše je příslovečná (Waltherův soupis nemá), Hus doplňuje přízvučný daktylský hexametr narážkou na své jméno (stejně v rekomendaci *Forcia adversis*); v *Enarratio Psalmorum* 118, s. 194, čteme obdobný verš s tímto dodatkem.

24 „Vše vhod dobro = vše, co je přiměřené, je dobré“ (stejně přísloví uvádí Hus ve *Výkladu na Páteř* 80, s. 331); „sobě řit lovka = zadek si připadá obratný“, převzato z pozn. B. Ryby k jeho překladu (podobně *Malý staročeský slovník*, s. 126); Vidmanová odkazuje k Flajšhansovi, *Česká přísloví* I, 2, 354.

25 Martinus Bracarensis, *Formula vitae honestae* 4, s. 243.

26 Tamtéž.

mít posluchače i bez dlouhých řečí. Není divu, že je vyrovnaný, vždyť je Václav, a to jméno se překládá „ten, který ulovil císařskou chválu“.²⁷ Císařská chvála spočívá zejména ve vyrovnanosti, jak ukazuje Aristoteles v knize O knížecí vládě,²⁸ a z vyrovnanosti pramení úplné zklidnění uspořádaného celku, tedy jednotlivého člověka.

Tak tedy **vyrovnaný muž září ctností**. Poněvadž **září**, je hoden lásky, poněvadž **ctností**, je hoden chvály, poněvadž **vyrovnaný**, je hoden odměny. A proto **vyrovnaný muž září ctností**. Pro to první jej prosím milujte; pro to druhé chvalte; pro to třetí odměňujte, poněvadž **vyrovnaný muž září ctností**.

A aby vyrovnaný muž zářil ctností, autoritou, jež mi byla v této věci svěřena, <mu udělují titul bakaláře svobodných umění, aby mohl číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni příslušejí, zde i všude jinde, a to ve jménu svaté a nerozdílné Trojice>.²⁹

27 „Venatus cesaream laudem“, žertovný pokus o latinskou etymologii jména Václav – Venceslaus: ven („venari – lovit“), ces („caesareus – císařský“), laus („chvála“).

28 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, De regimine principum, č. 5, s. 271 (Pseudo-Aristoteles, *De regimine principum / Secreta secretorum* 10): „Summa sapientia est in rege se ipsum regere.“ Doslovně podle původního pramene citováno též v rekomendaci *Principatus virum ostendit*.

29 Slova ve špičatých závorkách text kritické edice v souladu s rukopisným dochováním nemá, na jejich místě je „etc.“; přebíráme konvenční závěrečnou formuli podle rekomendace *Studuit agere*.

